

Ordförande: professor *Lars Werin*

Inledare: finansminister *Per Kleppe*, Norge

Deltagare i debatten: professor *Göran Ohlin*, direktör *Wilhelm Paues*, ekon lic *John Ekström*, utredningschef *Carl-Erik Odhner*, generaldirektör *Bertil Olsson*, finansminister *Per Kleppe*.

PER KLEPPE

Vårt ömsesidiga beroende — värdering av det ekonomiska samarbetet i Norden

Ett av de viktigaste bidragen till utbyggnaden av förbindelserna inom Norden är den starka ökningen i det nordiska handelsutbytet de senaste 15 åren. Jag vill understryka detta, därför att vi kanske har en tendens till att alltför ensidigt uppfatta det nordiska samarbetet som den verksamhet som parlamentarikerna driver i Nordiska rådet och regeringarna inom ramen för det nordiska ministerrådet och andra regeringsorgan.

Detta kan jag tryggt säga som f d medlem av ministerrådet. Jag vill inte undervärdera denna verksamhet, men jag kommer inte att gå närmare in på den i detta föredrag, eftersom den är bättre och grundligare behandlad i andra sammanhang. Jag skall i första hand uppehålla mig vid det som jag själv väljer att kalla för den faktiska ekonomiska integrationen, dvs de tusentals ekonomiska band som knys över de nordiska gränserna i form av varuhandel, däribland växande underleveranser, eller i form av direkta investeringar, bankaffärer eller vad det kan vara.

Den ökande varuhandeln i Norden kan kanske i hög grad sägas vara en följd av ett regeringssamarbete, nämligen EFTA-avtalet. Det skapade under 1960-talet frihandel för industrivaror inom Norden och uppnådde därvid mycket av det man förgäves hade försökt att åstadkomma under 1950-talet genom en nordisk tullunion. Det kan tilläggas att med de nordiska ländernas (utom Danmark) avtal med EG kan den fria handeln med industrivaror mellan de tidigare EFTA-länderna i allt väsentligt upprätthållas och därtill utvidgas utöver det gamla EFTA-området. En av verkningarna av detta är att Danmark i praktiken har stannat kvar i de nordiska frihandelsländernas krets.

Jag skall inte här ge mig in på någon uttömmande diskussion av de faktorer som är orsaken till ökningen av de internordiska ekonomiska kontakterna. Studier av EFTA-samarbetet kan väl sägas ha påvisat att detta har lett både till att överföra handel med tredje land till EFTA-parterna — alltså det som ekonomerna kallar trade diversion —

och till att ersätta produktion i eget land med import från andra EFTA-länder. Men utöver detta är det sannolikt en rad andra faktorer som spelar en roll. Jag vill nämna verkningarna av geografisk närhet såväl i form av låga transportkostnader som lätta kontaktmöjligheter i övrigt.

En förhållandevis enhetlig lagstiftning, särskilt när det gäller ekonomiska förhållanden verkar i samma riktning. Detta gör också den betydande grad av likhet som finns i institutionella förhållanden. Likhet i språk och kulturell bakgrund betyder utan tvivel mycket för expansion av handel och annat ekonomiskt utbyte, speciellt om man ser på den handel som nu har kommit utöver den traditionella exporten. Nu har man fått med mindre företag i denna samhandel och för dessa spelar språkgemenskap o dyl oftast en större roll än för de större exportföretagen.

Det är möjligt att detta inte i samma utsträckning gör sig gällande i Sverige, men för Norges vidkommande och även för Finland är det ganska klart att man har fått en helt ny undervegetation av exportföretag under 1960-talet, med företagsledare som uppfattar skillnader i språk, institutionella förhållanden och lagstiftning som större hinder än vad som är fallet när det gäller storföretagen.

Det finns otvivelaktigt intressanta forskningsuppgifter när det gäller att analysera de sammanhang vi här står inför. Jag skall emellertid inte ge mig in på någon sådan analys utan inskränker mig till en kort skiss av viktiga sidor av den utveckling vi har haft på detta område. Jag skall också komma med en värdering av utvecklingen framöver.

Varuhandeln

För att börja med varuhandelns utveckling kan man för alla de nordiska länderna (jag bortser från Island) konstatera stigande andel för export till Norden under 1960-talet. 1963 var Danmarks andel av den totala varuexporten knappt 19 procent till de tre övriga nordiska länderna. Tio år senare hade andelen ökat till över 21 procent. Ännu mer dramatisk var utvecklingen för Finland. Här steg andelen från knappt 9 procent 1963 till över 23 procent 1973. För Norges vidkommande var ökningen inte lika iögonfallande, från 22 till 25 procent. Ungefär detsamma gäller Sverige där Nordens andel av totalexporten

utgjorde drygt 23 procent 1963 och steg till nära 26 procent 1973. Under 1973 varierade alltså "Nordenexporten" för dessa fyra länder mellan drygt 21 och nära 26 procent av totalexporten.

Siffrorna visar att Sverige och Norge är mest beroende av den nordiska handeln medan ökningen har varit snabbast för Finlands vidkommande. En uppdelning på de enskilda länderna visar på Sveriges centrala roll i utvecklingen. Ökningen av Danmarks nordiska export föll under perioden i sin helhet på exporten till Sverige, vilken steg från drygt 10,5 till drygt 14 procent av den totala danska exporten. Detsamma gällde i betydande grad Finland, vars export till Sverige steg från 5 till 15 procent av totalexporten. För Norges del låg exporten till Sverige 1973 på ca 15 procent av totalen, vilket var något men inte mycket högre än tio år tidigare. Sverige ökade exportandelen mot Finland och Danmark, medan exporten till Norge inklusive fartyg låg kvar på en hög relativ nivå.

På importsidan steg leveranserna från de tre övriga nordiska länderna till Danmark från närmare 19 procent 1963 till drygt 23 procent av totalimporten 1973. Motsvarande ökning för Finlands del var från drygt 16 till 23,5 procent, alltså starkare än för Danmark. För Norge var ökningen däremot inte särskilt stark, från närmare 26 procent 1963 till närmare 27 procent 1973. Den var mera dramatisk för Sverige, nämligen från närmare 12 procent 1963 till över 20 procent 1973. Här slog särskilt ökningen av importen från Finland igenom.

Det finns anledning peka på att dessa ökade nordiska andelar av total export och import kom under en period med mycket stark total tillväxt i utrikeshandeln. Danmarks och Finlands totalexport mer än tredubblades under dessa tio år, för Sverige skedde i det närmaste en fyradubbling och för Norge mer än en fyradubbling. Importen steg på motsvarande sätt och uppgick 1973 för de fyra länderna tillsammans till 29 miljarder dollar.

Vilka varor var det då som särskilt ökade i den internordiska handeln? Vi möter här de varor som i övrigt dominerar de nordiska ländernas export men de har inte samma stora andel i exporten till de nordiska länderna. Varuregistret har större bredd. Medan de nordiska ländernas export totalt sett kan sägas vara ganska specialiserad gäller detta i

långt mindre grad den internordiska handeln. Det är för övrigt intressant att notera att denna diversifiering av handeln med Norden utvecklas parallellt med att produktionen i de enskilda nordiska länderna under 1960-talet har blivit mera specialiserad. Konkurrenten ökade som en följd av EFTA-frihandeln och tvingade fram omläggning i riktning mot färre varianter, längre serier och större företagsenheter, något som gjorde export nödvändig också för företag som tidigare bara hade producerat för hemmamarknaden. Uttryckt som en paradox ledde den ökade specialiseringen i produktionen till mera differentierad export.

I första omgången har denna "den nya exporten" — för att använda ett uttryck från Finland — gått till Norden, men detta kan i hög grad tänkas vara ett första steg i riktning mot mera differentierad export också till mera avlägsna marknader. I så fall kan Norden betraktas som ett "försöksområde".

Ett intressant område för utvidgad gemensam handel är underleveranser, särskilt kanske inom verkstadsindustrin. För oss i Norge är leveranser av delar till Volvo och SAAB ett viktigt exempel på detta, och det finns utan tvivel ett betydande antal exempel på nordiska underleverantörer. För Finland spelar detta en roll i exporten till Sverige. Någon fullständig bild av underleveransernas betydelse i den internordiska handeln finns såvitt jag vet inte. Det som har särskilt intresse är för övrigt inte omfattningen av underleveranser i utrikeshandeln. Denna är — med en vid definition — mycket stor och sannolikt växande. Det som är viktigt särskilt för mindre företag under expansion är att kunna säkra långsiktiga leveranser av delar till ett större företag i ett annat nordiskt land, gärna i kombination med överföring av tekniskt know-how.

Nordisk konjunkturutjämnning?

En fråga som har sysselsatt oss under den nuvarande internationella ekonomiska tillbakagången är om den internordiska handeln verkar motkonjunkturrellt, dvs bidrar till att hålla aktiviteten uppe. Bakgrunden till denna problemställning är att Norge och Sverige, och i viss utsträckning Finland, under denna nedgångskonjunktur har fört en expansiv politik och lyckats hålla sysselsättning och produktionstillväxt uppe. Det finns anledning vänta att detta skulle medfö-

ra att importen, inte minst från grannländerna, hölls uppe och härigenom medverkat till bevarad aktivitet.

Norge har i år blivit Sveriges viktigaste utlandsmarknad och på samma sätt har Sverige blivit Norges viktigaste exportmarknad. Därför är utvecklingen av den norsk-svenska handeln särskilt betydelsefull från norsk — och jag antar också svensk — synvinkel.

Om man jämför första halvåret 1973 med januari-maj 1975, steg norsk export till de tre övriga nordiska länderna från 24 procent av totalexporten under den första perioden till 31 procent under januari-maj i år. Ökningen fördelade sig på alla tre länderna. Sveriges andel av Norges export gick upp från 15,1 till 18,5 procent, Danmarks från 6,9 till 8,2 och Finlands från 2,3 till 4,1 procent under denna korta period.

Norges andel av Sveriges export gick också upp under samma period, från 9,4 till 11,4 procent, Finlands från 6,5 till 7,8 procent, medan Danmarks andel gick ned från 9,8 till 7,7 procent. Det sista är inte märkligt mot bakgrund av den svaga ekonomiska utvecklingen i Danmark. Snarast kan den ökade norska exporten till Danmark sägas vara mera anmärkningsvärd.

Finland uppvisar en annan bild. Både Danmarks och Norges andel av den finska exporten gick ned mellan de två perioderna, medan Sveriges andel höll sig ungefär oförändrad på 16 procent. Sveriges andel av Danmarks export gick upp från 14 till 16 procent, medan Norges andel minskade något.

Även om materialet är tunt tycks det peka i riktning mot att särskilt Sveriges expansiva politik verkar gynnsamt för de övriga nordiska länderna. För de mindre länderna, där omkring 60 procent av den nordiska exporten går till Sverige, spelar den svenska politiken störst roll. För Sverige, som under januari-maj 1975 exporterade 42 procent av sin "nordiska" export till Norge, spelar den norska politiken en inte obetydlig roll.

Jag vill på denna punkt bara i förbigående nämna ett icke-konjunkturpolitiskt moment. Man har från de övriga nordiska länderna ställt frågan om betydelsen för dem av den norska olje- och gasproduktionen. Jag tror att svaret bl a kan vara att då intäkterna av denna produktion — när de i sinom tid kommer — ökar den norska efterfrågan generellt sett inom en vid varusektor, kommer utvecklingen att öppna stora möj-

ligheter för ökad nordisk export till Norge. Detta kommer inte minst att gälla Sverige som i förväg har penetrerat den norska marknaden i större grad än de övriga nordiska länderna. Men det är som sagt en utveckling som kommer att äga rum efterhand och som inte har någon större betydelse i den nuvarande konjunkturfasen.

Direkta investeringar

Omfattningen av utlandsinvesteringar är ett tema som jag bara skall beröra för att få en mera fullständig bild av de internordiska ekonomiska relationerna. Det är inte lätt att få en fullständig överblick. En ung norrman, Nils Peter Tanderö, har nyligen skrivit en bok med titeln "Den svenske utfordring", där han hävdar att de svenska ägarintressena i norskt näringsliv är mycket omfattande och växande. Det är inte möjligt att få detta bekräftat, i vart fall inte helt, med den statistik som föreligger, men det torde otvivelaktigt vara så att de stora svenska företagen har stora intressen i alla de nordiska länderna. Mest utpräglat är väl detta i förhållandet mellan Sverige och Finland. Ca hälften av utlandsinvesteringarna i Finland är svenska. Men också i Danmark och som sagt i Norge är de svenska intressena stora och växande.

Sverige är det enda landet i Norden som har en systematisk uppbyggnad av ett betydande antal multinationella företag och det är väl då inte så märkligt att grannländerna får en del av dessa investeringar. Att detta ger fördelar för det land som får investeringarna torde vara ett faktum i många, kanske i flertalet fall, men en omfattande och snabbt ökande inströmning av sådana investeringar kan också skapa problem.

Vi har i Norge ett ganska strikt koncessionssystem för utländska investeringar — det gäller också de övriga nordiska länderna — både i form av realkapital och aktier, så för oss i Norge borde detta vara en fråga av begränsad räckvidd. Man kan säga att vi så långt har en politisk kontroll över utlandsinvesteringarnas omfattning. Men i och med att ömsesidiga direktinvesteringar kan innebära betydande fördelar för utbyggnaden av de nordiska ekonomiska kontakterna — om det var en rimlig balans mellan länderna i detta hänseende, något som man inte kan säga är fallet nu — borde detta också vara ett tema som kanske kunde diskuteras på regeringsnivå. I

så fall bör det ses som ett led i ett vidare industripolitiskt samarbete.

Migrationen

Ett annat tema som jag också bara skall snudda vid är de internordiska flyttningarna av personer. Det är ett ämne som särskilt engagerar — och direkt angår — finländare och svenskar på grund av den stora finska emigrationen till Sverige efter andra världskriget.

Från finsk sida framhäver man den belastning som detta innebär för det finska samhället och pekar på direktinvesteringar i Finland som ett bättre alternativ. Från finsk sida har man nyligen uttryckt bekymmer för att finsk arbetskraft skulle dras till den norska oljeindustrin, men hittills har detta haft mycket begränsad omfattning.

Vi har inte i Norge en stor verkstadsindustri av samma typ som den svenska, och förutsättningar för att dra till sig stora mängder gästarbetare föreligger inte i samma grad som i Sverige. Siffrorna visar att de nordiska befolkningsrörelserna i förhållande till Norge har begränsad omfattning. Detta gäller samtliga övriga länder. Under och efter andra världskriget fanns en nettoutvandring till Sverige medan det nu är balans eller möjligen en viss nettoinvandring.

Om man ser på de senaste hundra åren skulle jag anta att det har varit nettoinvandring till Norge från Sverige och att samma sak förmodligen gällt i förhållande till Danmark. Detta har utan tvivel varit ett mycket värdefullt tillskott för Norge. Vi har under efterkrigstiden fått konventionen om en fri nordisk arbetsmarknad, ett system som bör förbättras och inte inskränkas. Det samma gäller de nordiska sociala konventionerna som tillförsäkrar nordiska medborgare sociala rättigheter överallt i Norden.

De problem som kan bestå mellan Finland och Sverige på grund av folkvandringarna bör kunna lösas eller minskas utan att de nordiska uppgörelserna angrips.

Provisorisk sammanfattning

Jag skall annars nöja mig med att peka på den betydelse för den faktiska ekonomiska integrationen i Norden som gemensamma åtgärder har inom forsknings- och utbildningsområden.

Om man skall säga något om total-

bilden, så kan man konstatera att det inbördes beroendet i Norden har ökat avsevärt under loppet av de senaste 15—20 åren. Men samtidigt har Nordens beroende av resten av den industrialiserade världen vuxit. Den ekonomiska integrationen i Norden har gått snabbare än i världen i övrigt, men den är ett led i en internationalisering av ekonomin som är världsomfattande. Detta återspeglas i den våldsamma ökningen av världshandeln under de senaste decennierna och i synnerhet under 60-talet. I verkligheten underskattar siffrorna den faktiska betydelsen av denna utveckling eftersom det sker en långtidsförskjutning av de relativa priserna, med den starkaste ökningen av priserna på tjänster och produkter från näringar som är skyddade mot utlandskonkurrens.

En följd av denna utveckling är en stark specialisering, som i små länder måste kombineras med ökande exportorientering. Detta är återigen en förutsättning för den starka ökningen i produktivitet och realinkomster som har kännetecknat våra länder under den här perioden.

Ett ökat ömsesidigt beroende bara en fördel?

Så länge världskonjunkturerna var gynnsamma var det väl få som tvivlade på att denna utveckling var gynnsam för oss. Efter det kraftiga bakslag i internationell ekonomi som vi nu upplever, är det kanske fler som frågar om det ökade ömsesidiga beroendet bara är en fördel. Utvecklingsländerna har rest krav på en ny ekonomisk ordning i världen, som måste antas innebära modifikationer i det frihandelssystem som vi har gått in för. Det märker vi i Norge redan inom sjöfartspolitikens område.

Kan vi väga risken, sårbarheten med det nuvarande systemet mot den möjlighet för högre produktivitet och räntabilitet som det innebär? Skall vi överväga en högre grad av nationell, eventuellt nordisk självförsörjning för att undgå en del av denna risk och "betala" med en mindre ekonomisk tillväxt?

Jag kan för min del inte se att det föreligger något reellt alternativ för små industrialiserade länder till den internationella arbetsfördelningen, med relativt liberal handelspolitik. En ny uppdelning av världsekonomin i små nationella enheter kommer inte bara att betyda en långsammare ekonomisk tillväxt utan

troligen leda till stora ekonomiska och politiska störningar och strukturella förändringar. Jag kan inte se att vi har något egentligt alternativ till det långsiktiga och svåra arbetet med sikte på en bättre fungerande internationell ekonomi. Vägen kan enligt min uppfattning bara gå genom mer utvecklat internationellt ekonomiskt samarbete, inte mindre.

I detta arbete har alla de nordiska länderna ett intresse. Nu har Finland dessutom en speciell orientering mot Östeuropa, medan Danmark är medlem av EG. Det ger Sverige och Norge speciella uppgifter, både i förhållande till världssamhället och i nordiskt sammanhang. Siffrorna visar att det ömsesidiga beroendet är störst mellan Norge och Sverige. Det kan göra det mer påträngande och naturligt för dessa länder att gå vidare, i nya former för samarbete.

Jag ser inte nordiskt eller norskt-svenskt samarbete som något alternativ till det internationella, utan som ett supplement. Både Norge och Sverige är intresserade av att världsekonomin fungerar så bra som möjligt. Vi bör kunna samarbeta på det internationella planet. Jag tror att vi också kommer att vara överens om att vad vi gör av nordiskt ekonomiskt samarbete inte skall försvaga vår möjlighet att ha fördel av de internationella ekonomiska förbindelserna. Det vi bör ta sikte på är att göra våra nordiska förbindelser till ett stabiliserande supplement till dessa. Det är tveksamt om vi kan vinna mycket i produktivitetsökning genom ökat nordiskt samarbete, men vi kan kanske uppnå större stabilitet och bättre möjligheter för långsiktig planering.

Gemensam nordisk konjunkturpolitik?

Det ligger väl nära till hands att fråga om vi kan skapa en gemensam nordisk konjunkturpolitik för att i viss utsträckning kunna motverka internationella ekonomiska svängningar. Den erfarenhet vi har från 1974—75 borde så långt verka uppmuntrande. I synnerhet Sverige och Norge har under denna period fört en expansiv politik som har verkat ömsesidigt stimulerande.

Denna politik härrör inte från någon gemensam planering utan är närmast ett slags parallelltänkande. Visserligen har vi regelbundna kontakter finansdepartementen emellan och de nordiska finansministermötena äger nu rum två gånger

om året. Men det är inte frågan om något annat än ömsesidigt utbyte av informationer och synpunkter.

Jag har svårt att föreställa mig någon gemensam planering av konjunkturpolitiken, men jag kunde tänka mig ett ännu mer utbyggt och kontinuerligt samarbete mellan dem som förbereder konjunkturpolitiken i de nordiska länderna, med det speciella mandatet — och det skulle i så fall vara något nytt — att värdera effekten av sin egen ekonomiska politik på de andra länderna, och tvärtom.

En speciell aspekt i den nuvarande konjunktursituationen är finansieringen av betalningsbalansunderskotten. Det förekommer inte något nordiskt samarbete nu på det området, men en nordisk investeringsbank kan, om den realiserar, bidra även till lösningen av detta problem. Huvudavsikten med banken är ändå att bidra till strukturförändringar, inte till konjunkturpolitik.

Gemensam regionalpolitik?

Även när det gäller strukturproblemen borde det finnas en möjlighet till utvidgat nordiskt samarbete. Inom det nordiska ministerrådet tar man bland annat sikte på samarbete inom regionalpolitikens område. Än så länge har man väl inte kommit så långt, men det borde öppnas intressanta perspektiv här.

Det finns stora områden, i synnerhet i nord-Norge, nord-Sverige och nord-Finland, där problemen är någorlunda parallella när det gäller regionutveckling och där en gemensam insats kunde övervägas. Svårigheterna att skaffa nya arbetsplatser och bättre servicemöjligheter är ungefär lika stora i alla dessa områden och resurserna i form av användbara uppslag och industriella utvecklingsidéer är ungefär lika begränsade. Om man här kunde planera mer oberoende av gränserna och i större utsträckning kunde utnyttja gemensamma resurser skulle det antagligen erbjuda klara fördelar.

I Norge ser vi regionutvecklingen som en central uppgift för industripolitiken, och när vi tar upp ett samarbete om industripolitik i nordiskt sammanhang är det inte minst med sikte på den nytta vi kan ha av detta i utbyggnaden av näringslivet i de ekonomiskt svagaste områdena.

Låt mig något utveckla detta, eftersom man kanske tänker särskilt på processindustri, petrokemisk industri och liknande när det gäller industriell ut-

veckling i Norge. Även om vi planerar för en utbyggnad på dessa områden när det gäller arbetsplatser, speciellt för de mindre orter som närmast är aktuella, är det fråga om en mycket begränsad insats. Antagligen behöver dessa anläggningar inte heller lokaliseras just till dessa områden.

Vad vi föreställer oss är ökade möjligheter för att placera mindre enheter, inte minst inom verkstadsindustrin, på de småorter som i dag saknar sysselsättningsmöjligheter längs den långa norska kusten, såsom ersättning för arbetsmöjligheter inom de minskande näringarna fiske och jordbruk. Det är inte minst i detta sammanhang som vi menar att det föreligger möjligheter att få till stånd ett samarbete med bl a svensk industri.

Energipolitiken

Ett av de fält som har tilldragit sig speciell uppmärksamhet i det nordiska samarbetet under senare tid, är energiförsörjningen. Säker tillförsel av energi är grundläggande för den ekonomiska utvecklingen i alla industrialiserade samhällen. Energipolitiken är en viktig del av den långsiktiga ekonomiska politiken i de olika länderna.

Inom Norden har man genom avtal om leveranser av elektricitet över ländernas gränser fått ett nyttigt supplement till de nationella systemen. Man har fått ett gemensamt organ, Nordel, för denna form för praktiskt nordiskt samarbete.

Det som efter oljekrisen har blivit det mest aktuella energibehovet för de nordiska länderna är att säkra tillförsel av olja och gas. Detta dryftas som bekant i de respektive nordiska organen. Jag skall inte här gå närmare in på den debatten. Vi har också haft bilaterala kontakter om detta, inte minst mellan Sverige och Norge.

Den norska produktionen av olja och gas har på kort sikt — dvs i stort sett under 70-talet — disponerats på annat sätt, — genom leveransavtal och liknande arrangemang — men på något längre sikt kan det utan tvivel finnas möjligheter för nordiska leveransavtal för olja och gas från den norska kontinentalsockeln. Jag kan se fördelar för bägge parter i långsiktiga avtal av denna typ, men detta är ju fortfarande på undersökningsstadiet. Det som det kan bli tal om är att säkra tillförsel, inte prismässig särbehandling. Att utvidga det ömsesidiga beroendet på detta område kommer i så fall att bli ett exempel på att

det nordiska samarbetet kan öka stabiliteten utan att minska fördelarna av den internationella arbetsfördelningen.

Andra former för långsiktig samarbete

Medan andra nordiska länder upplever energiförsörjningen som en speciellt svår punkt, har vi i Norge behov av att säkra leveranser på andra områden. Vi har slutit avtal om leveranser av säd — särskilt av vete — från Sverige och Finland. Detta är ett område där samarbetet kunde byggas ut ytterligare, för att garantera tillförseln av nödvändiga livsmedel. Vår skogsindustri har också pekat på önskan om att säkra vår timmertillförsel som i dag i betydande grad kommer från Sverige.

Även för andra basprodukter kunde det bli aktuellt med en nordisk eller bilateral diskussion av den framtida försörjningen. Det kan gälla petrokemiska basråvaror, metaller och andra varor som är nödvändiga i ett industrisamhälle och där erfarenheten har visat att tillförseln kan vara osäker.

Detta kan möjligen synas som luftiga tankar i en värld där man har vant sig vid att alla varor kan köpas i tillräckliga mängder vid varje tidpunkt. Det är mycket som tyder på att detta inte kommer att gå i samma utsträckning som hittills, i vart fall inte för alla varor. Att tillförsäkra sig försörjning, tex inom det nordiska området, kan bli en viktig del av framtidens ekonomiska politik.

Avslutning

Om några av de tankar jag här har lagt fram kommer att framstå som mindre realistiska kan bara framtiden visa. Min poäng är bara att vi mera aktivt bör värdera vilka samarbetsmöjligheter som här kan föreligga. Utgångspunkten måste alltid vara att de nordiska ekonomiska förbindelserna inte är något alternativ utan supplement till den internationella ekonomiska arbetsfördelningen.

Jag ser klart faran av oönskade snedvridningar vid alltför långtgående regionala lösningar, men om man är uppmärksam på detta problem borde man kunna ta hänsyn till det vid den praktiska utformningen.

Till slut vill jag peka på sambanden mellan det ekonomiska system man arbetar inom och möjligheterna att förverkliga politiska mål. Det är inte lätt att upprätthålla full sysselsättning om världen i övrigt för en politik som leder till massarbetslöshet. Erfarenheten visar emellertid att grupper av länder i viss grad kan hjälpa varandra att hålla arbetslösheten nere genom att föra en motkonjunkturell politik.

Jag tror att sådant samarbete kan göra det lättare att nå målen på andra områden, tex som nämnts i regionalpolitiken. Nordiskt samarbete kan visa sig nyttigt i en vansklig värld.

Men, som sagt, det kan inte ersätta arbetet på att bringa världsekonomin i ordning och göra den mera "krissäker" än vad den visat sig vara under senare år.

Debatt

Redigerat referat

Göran Ohlin:

Ryktet hade redan nått mig från andra sidan Kölen att den ekonomiska debatten i Norge har avstannat efter det att Per Kleppe blev finansminister, eftersom han är så övertygande att ingen har något att fråga om eller lägga till utan alla håller med honom. Gör man inte det blir man snabbt avrättad på hans blida sätt. Jag skall inte heller säga emot honom på något sätt utan nöja mig med några kommentarer och dessutom ställa några frågor, eftersom Per Kleppe i alla fall har den unika bakgrunden att ha sysslat mycket med

integrationsfrågor förut och varit professionell ekonom samtidigt som han på senare tid deltagit så mycket i det politiska livet på hög nivå.

Låt mig först säga att när inbjudan till kvällens föreläsning kom blev jag litet förvånad över ämnesvalet och titeln. Det var litet grand av ett eko från en tid som man hade glömt bort. Jag fick häromdagen ett brev som förvånade mig ungefär lika mycket, och när jag tittade närmare på det visade det sig att det var daterat för tre år sedan. Trots det hade det just kommit fram. Jag tänkte att det kunde ha hänt här också, men så var det inte utan Per Kleppe ville

faktiskt tala om detta ämne. Som vi har hört lyckades han också ge det en hög aktualitetsgrad.

Det är ju något av en sensation i det tysta att handeln mellan Norge och Sverige — så att säga den reella ekonomiska integrationen — har framskridit så långt som nu skett och att vi nu är varandras största partner. Det kommer väl att göras många studier av precis hur detta gått till. Jag skulle vilja säga att alla de faktorer som Per Kleppe nämnde naturligtvis är relevanta, men tex språkförhållandena och de ekonomiska likheterna kan ju ändå inte förklara varför detta hänt just nu. Norskan och svenskan har inte på senare tid blivit mera lika varandra. Något som borde ha hant för länge sedan kom till stånd när vi inom ramen för EFTA plötsligt var i stånd att göra en hel del förnuftiga saker som vi aldrig kunde komma överens om på egen hand. Det ligger väl en gammal sens moral i detta: det nordiska samarbetet har aldrig varit särskilt effektivt utom i ett större sammanhang.

Inför utsikterna av en fortsatt integration skulle jag ändå vilja ställa en fråga till Per Kleppe. Tullbarriärerna har ju försvunnit, men samtidigt fortsätter Sverige och Norge liksom alla andra industriländer att föra en ekonomisk politik i strukturella avseenden som så att säga automatiskt skapar en kolossal massa kvasidiskriminerande situationer. Vi stiftar regelbundet ekonomiska lagar, som ur många synpunkter ter sig som non-tariff barriers, och vad gäller lagstiftningen förekommer väl egentligen inte så mycket samarbete — men det är möjligt att jag underskattar kontakterna på det planet.

Per Kleppe nämnde särskilt regionalpolitiken och lokaliseringspolitiken. Jag vet inte i vilken mån länderna i det sammanhanget har generat varandra — jag hoppas att man inte gjort det i någon större utsträckning — men jag har också litet svårt att se att man utan någon som helst samordning av lokaliseringspolitiken men med en helt nationell bedömning skulle kunna bidra särskilt mycket till brödrafolkens väl — utom naturligtvis i den meningen att allt som är bra för den ena av oss tycks vara bra för den andra.

Jag tyckte vad gäller oljan att det var särskilt roligt att höra att Per Kleppe finner det bästa med den kanske vara att Norge blev rikare och på det sättet en bättre marknad för oss andra. Vi lyckönskar våra grannar! På den punkten har det ibland föresvävat mig att vi själva kanske har haft en hel del tur, som inte blivit utsatta för de stora strukturpåfrest-

ningar som oljan trots allt tycks bereda den norska ekonomin, även om man försöker hålla tillbaka takten litet grand i det avseendet. Bara vi kan dra fördel av den norska beredvilligheten att säkra vår tillförsel någon gång i framtiden har vi kanske fått de bästa korten i det avseendet.

Möjligheten till en nordisk konjunkturpolitik berörde Per Kleppe en hel del. Jag förstod på honom att det huvudsakligen var en fråga om parallelltänkande när det gällde expansionspolitiken. Men jag skulle vilja fråga honom om han verkligen menade att ett högradigt parallellt tänkande i dessa frågor nödvändigtvis är bra. Det har ju talats mycket om en harmonisering och samordning av strukturpolitiken i EG och i andra internationella sammanhang. Nu har vi sett en synkronisering av konjunkturfluktuationerna som överträffar allt vi upplevt tidigare, och resultatet var katastrofalt, med en samfällid hogkonjunktur och en samfällit lågkonjunktur. Vore det inte bättre om den nordiska ekonomiska politiken var litet mera splittrad, så att länderna kunde stabilisera varandra över längre tid?

Jag nöjer mig med dessa frågor för att inte alltför länge lägga beslag på talarstolen.

Wilhelm Paues:

När jag hörde finansminister Per Kleppe lägga fram sina tankar fick jag en idé, nämligen att Norges regering skulle avtala med den svenska regeringen, som är huvudman för ett statligt förslag med vissa distributionsmöjligheter, att låta sälja på ett enkelt sätt och utan de vanliga pålåggen för utländsk litteratur en del av de utredningar som lags fram i Norge. Det gäller inte bara de som jag tycker utomordentligt lärorika betänkanterna om oljan, "25:an" osv, utan också sådana som tex den nu aktuella stortingsmelding nr 67 om industripolitiken. Skalet skulle helt enkelt vara att vi genom att jämföra vad Norge kommer med i sin perspektivplan med innehållet i de svenska, på en bredare bas — kanske inte minst i företagsvärlden — skulle kunna få en hel del idéer som kunde ytterligare stimulera samarbetet.

Om vi ser på de problem som vi är intresserade av — rent egoistiskt eller ego-centriskt eller vad vi vill kalla det — är naturligtvis det första och viktigaste att de övriga nordiska länderna i dag tar 27—28 procent av vår export i hela världen. Det innebär att kanske 250 000—300 000 man här i Sverige inom industrin, inom transporter och på andra områden arbetar för de

övriga nordiska länderna. Redan detta antyder två saker: för det första att vi har ett utomordentligt stort intresse av att inget händer i de andra länderna — varken positivt eller alltför negativt — eftersom det också innebär störningar för oss.

Störningarna är intressanta. Vi förde i går en diskussion om konjunkturen på Industriförbundet, där man talade om "de stora länderna", och man gick igenom hur det ser ut i dessa. Låt också mig göra några jämförelser. I dag köper de gamla EG-länderna med 210 miljoner invånare 20 procent av vår export medan Norden med 14 miljoner invånare köper 27—28 procent av vår export. Norden har vidare en BNP som år 1973 ungefärligen motsvarade Italiens. Det innebär alltså att vi är nästan ännu mera beroende av varandra än vad de tidigare nämnda talen anger.

En fråga som jag satt och väntade att få höra något om var denna: Har vi i dag så stort ömsesidigt beroende att vi delvis kan klara oss på att tvätta skjortor åt varandra, såsom kineserna i den berömda historien gjorde? Frågan är om det åtminstone inte gått så långt att man i dag i Norden knappast kan tala om problem för internationell ekonomi men däremot om problem för regional ekonomi, nämligen för Norden i ett större område där man, som Per Kleppe så riktigt sade, kanske skulle ha möjligheter att styra litet mera. Läckagen kanske inte är så stora, och det skulle vara enormt intressant att se hur stora de skulle vara om man stimulerade litet mera.

Något annat som jag tycker är mycket intressant för svensk, dansk och finsk industri är att Norge i mycket står inför en relativt plötslig och kanske kortsiktig utbyggnad av en ny struktur, som måste dra till sig väldigt mycket människor. Att döma av de pengar som Norge måste låna upp är detta mycket sysselsättningsskapande på vissa ställen. Vi får samma problem uppe i Norrbotten i dag, och man hittar där egendomliga företeelser på arbetsmarknaden. Man får helt lokala inflationer, som är ganska betydande. Man ser att även en normal svensk industriinvestering i dag drar med sig infrastrukturinvesteringar från samhällets sida i gator, vägar, avlopp, skolor, bostäder och sådant på tillsammans kanske 200 000—220 000 svenska kronor. Det innebär sysselsättning på platsen för tre till fyra byggnads- och anläggningsarbetare under ett år. Skall de ha bostäder och annan service, hamnar vi precis i den situation som uppstod i Sverige när vi gav byggnadsarbetarna prioritet till bostäder, så att de skulle kunna bygga bostäder åt byggnadsarbetare, som skulle bygga bostäder åt byggnadsarbe-

tare ... När den boomen tog slut stod helt plötsligt 10 000 bostäder tomma, och byggnadsarbetarna var tillbaka i dalarna. En sådan plötslig ansvällning löser amerikanarna med mobile homes, men vi förmår för närvarande inte riktigt bemästra problemet. Jag tror dock att ett även tekniskt samarbete skulle göra det möjligt att bättre bemästra de särpräglade konsekvenserna som uppstår inte bara i Norge utan som vi sett också i tex i Aberdeen. Där har ju lokalbefolkningen inte ens råd att sitta kvar i sina egna bostäder, eftersom de invandrande specialisterna kan betala mycket mera för dessa och nya inte hinner byggas. Jag tror att regering och näringsliv i ett sådant läge borde sätta sig ner och säga: Kan vi hindra att det blir en boom som leder till att man efter hand på en ort får alltför stor ledig kapacitet, som man inte kan bli av med?

Slutligen menar jag att man inte bara borde se till de normala gränstrafikproblemen i det samarbete vi har utan kanske mera på hur vi skulle skapa en nordisk regionalpolitik från Värmland och uppåt mellan Norge och Sverige. Det är ju litet fantastiskt att man när man talar om regional utveckling så väldigt ofta bara tar upp punktvisa insatser, inte de större linjerna. Mellanriksvägen, som delvis är transportmässigt organiserad, går från Vasa i Finland via Sundsvall och Umeå över till Trondheim. Den skulle kunna bli den första öst-västliga integrationsaxeln i världen — annars är de bara nord-sydliga. Om man börjar borra över 62:a breddgraden, blir det problem utmed den leden genom behov av back up organizations även in på den svenska sidan. Jag skulle önska att man gjorde mera än man gjort i dag för att få klarhet i vilka problem som där växer upp. Jag tror att det helt enkelt blir nödvändigt, eftersom den norska befolkningen där uppe är så tunn att man behöver dra in den svenska och kanske också den finska. Det behöver kanske inte direkt betyda att den finska befolkningen kommer till Norge — i stället kan en del av den svenska komma till Norge och en del av den finska till Sverige.

Om man på samma sätt som skett i Norge kunde kvantifiera återverkningarna även på det svenska näringslivet, som måste delvis komma lokalt och inte regionalt i Sverige, tror jag att man skulle få en mycket bättre bas för samarbetet.

John Ekström:

Eftersom jag själv deltar på flera områden i den samarbetsstruktur som har organiserats på Helsingforsavtalets grund kring Nor-

diska ministerrådet, lämnar jag den generella värderingen av detta samarbete till andra. Som ett diskussionsbidrag och kanske viss komplettering av det Per Kleppe sade tänker jag ge några synpunkter på resultatet av ömsesidigt beroende applicerade på ett par aktuella nordiska policyområden, nämligen energipolitiken och råvarupolitiken.

Men först en allmän kommentar. Betydelsen av värdet av det nordiska samarbetet kan och bör inte bedömas enbart utifrån de manifesterade resultaten, tex nu senast tillkomsten av en nordisk investeringsbank. Att ministrar, ämbetsmän och experter mer eller mindre regelbundet deltar i överläggningar inom en nordisk ram har nämligen också indirekta effekter som inte bör underskattas. Aktuella nordiska frågor är ofta aktuella också på hemmaplanet. Ofta är det med den smala topporganisation vi har inom alla de nordiska länderna samma personer som involveras. Det nordiska samarbetet ger här som biprodukt deltagarna ökad överblick och större erfarenhetsbakgrund, som i sig själv är av värde på det nationella planet. På samma sätt är det med den personliga kontakten. Man lär känna sina counterparts i de andra länderna, en tillgång som ofta utnyttjas för direktkontakter i skilda sammanhang.

Ett annat allmänt konstaterande är att det inte enbart är det nordiska samarbetet som slutgiltigt leder till konkreta resultat som är av värde. Även negativa resultat, tex att ett nordiskt projekt inte kan realiseras, är av värde om det öppnar vägen för mindre ambitiösa men mer realistiska samarbetsformer. Jag skall exemplifiera detta med utvecklingen i energisamarbetet.

Oljekrisen hösten 1973 framkallade en intensiv energipolitisk verksamhet i alla industriländer. I första hand var det de kortsiktiga försörjningsproblemen som aktualiserades. De presenterades också i stort sett på samma sätt för alla de nordiska länderna. Det gällde att snabbt spara energi utan att väsentliga samhällsintressen, dvs sysselsättningen, drabbades alltför hårt. De ansvariga i västländerna liksom ansvariga myndigheter sammanträdde flera gånger och intensivt under vintern 1973—1974 för nordiska överläggningar. Dels gav dessa möjligheter att samstämna uppfattningen om den då oklara internationella situationen, dels förde de till en samordning av vissa uppgifter, tex utformningen av ransoneringsåtgärder. Att tex bensinransoneringen sedan aldrig behövde sättas i kraft förringar inte värdet av den aktiviteten.

De mera långsiktiga problem som sedan

aktualiserades för alla fick därmed en naturlig nordisk handlingsram. Inom Nordiska rådet hade flera tunga motioner om en gemensam nordisk energipolitisk överenskommelse väckts. Ministerrådet gav direktiv om en nordisk energiutredning, och den avlämnades i december 1974. Den gemensamma slutsatsen var, sett från den ambitiösa utgångspunkten, negativ: det fanns inte behov av en sådan generell energioverenskommelse. Problemen — främst på tillförselsidan — var alltför olika i länderna. Ett annat viktigt skäl till denna slutsats var att de nordiska länderna inom energiområdet, liksom för övrigt på andra områden, har relationer till länder utanför Norden, som också påverkar deras agerande. Den nordiska lösningen borde i stället vara pragmatiskt inriktad på konkreta områden, och fyra sådana samarbetsfält definierades. De är nu under förberedelse. Det gäller upplysningsvis för det första, sonderande undersökningar om naturgas, nämligen dels om en transmissionsledning från fynd i Nordsjön till Sverige, alternativt över Jylland eller Vestlandet, dels om de potentiella industrianvändningarna för naturgas i Nordkalottnområdet. Det gäller för det andra ett forskningssamarbete på kärnsäkerhetsområdet, för det tredje utrymme för samverkan och gemensamt projekt beträffande den FOU-satsning på energiområdet som alla länderna står inför och för det fjärde samordning av energisparande byggbestämmelser. Det är sannolikt att viktiga konkreta resultat på dessa områden kommer att kunna redovisas inom kort.

Ett annat resultat av intresse för kvälens diskussion var att själva begreppet nordiskt samarbete vidgades. Fältet för sådant samarbete på energiområdet skulle uppenbarligen begränsas starkt, om alla de fem nordiska länderna skulle delta. Det blir därför ett naturligt konstaterande att bilateralt samarbete mellan enskilda länder måste — för att citera Ministerrådet — ses som ett naturligt led i och inte som en motsättning till det nordiska samarbetet. Jag skall bara tillägga att det pågår åtskilliga sådana kontakter beträffande betydelsefulla energifrågor.

Min andra illustration till den nordiska samarbetsproblematiken gäller råvaru- och naturresursfrågan. Ministerrådet beslöt i våras att låta göra en inventering av tillgängliga råvaru- och naturresurser i de nordiska länderna som grundval för en utvärdering av de praktiska samarbetsmöjligheterna vad gäller utnyttjandet av resurserna. Den ökade vikt som de internationella råvarufrågorna fått på senare tid är väl i och för sig ett tillräckligt motiv för detta

nordiska initiativ. De nordiska länderna är ju alla länder med liten folkmängd och yta. De är högt industrialiserade och fungerar i världsekonomin i mycket som en förädlingsstation för importerade råvaror. Men de är också viktiga som leverantörer av råvaror till varandra. Norsk kopparmalm förädlas i Sverige, svensk zinkmalm i Norge etc. Ytterligare möjligheter att på detta sätt kombinera utnyttjandet av naturtillgångarna kan komma fram som resultat av den gemensamma nordiska kartläggningen. Vi får information om samarbetsmöjligheter som vi inte tidigare uppmärksammat, och i förlängningen kan man se gemensamma nordiska projekt för utvinning och förädling av råvaror.

Jag vill emellertid peka på ett intressant nordiskt problem, som detta arbete liksom på energiområdet pekar fram mot. Alla länderna finner i nuvarande läge en ökad långsiktplanering nödvändig för att uppnå en säker råvaruförsörjning till rimliga priser, som det brukar uttryckas. På grund bla av den geografiska närheten är tillförseln från andra länder i Norden därvid en uppenbar fördel. Men hur långt är man på nationellt håll beredd att väga in de andra ländernas intressen i sin egen långsiktiga planering? Ambitioner på detta område leder uppenbarligen till en viss insyn och delaktighet i varandras långsiktplanering. Att här finna former och medel kan säkerligen bli en allvarlig test på de nordiska regeringarnas nordiska samarbetsvilja.

Claes-Erik Odhner:

Jag skulle bara helt kort vilja anlägga några synpunkter på två frågeställningar, som visserligen tagits upp i den tidigare diskussionen men som jag tycker kanske kan profileras litet mera för att kunna ge underlag för ett mera precist svar från Per Kleppe. Vad jag kommer att säga får ses mot bakgrund av uppfattningen att vi kommer in i, eller kanske på medellång sikt redan befinner oss i, en utveckling i världen, där vi har besvärligare konjunktursvängningar än vi är vana vid sedan 1950- och 1960-talen, med starkare motsättningar mellan målsättningsarna i de olika länderna, mindre tyngd i de stora länderna på de värden — sysselsättning och andra — som vi anser väsentliga etc.

Den ena frågan gäller möjligheterna till samarbete i konjunkturfrågor. Jag tror inom parentes sagt inte att Göran Ohlins tanke att man skulle så att säga balansera varandra på konjunktursidan är riktigt realistisk, eftersom vi ändå har så pass liten del av vår handel gemensam. Skall vi göra något,

måste det naturligtvis framför allt vara att stötta varandra under lågkonjunkturen. Vad kostar det och vad är, som Wilhelm Paues sade, läckaget? Och vad har vi för chans att matcha detta läckage? Vi har här i Sverige — låt mig uttrycka det så — under de sista åren redan haft en framgångsrik stimulanspolitik, även om den naturligtvis kostat en hel del i underskott. Visserligen har oljeprishöjningen tagit merparten, men man får ändå rakna med att det kostar en hel del. Kan danskarna, t ex, med sin anknytning till EG ändå ha så stor handelsfrihet att också de kan medverka? Kan vi göra någonting tillsammans för att minska läckaget?

Per Kleppe nämnde i det sammanhanget den nordiska investeringsbanken. Jag förstår inte riktigt hur investeringsbanken skall komma in, men det vore intressant att få det vidare utvecklat. Har vi någon möjlighet att skapa så bra gemensamma institutioner på finansierings- och planeringsområdet att vi skulle kunna göra en väsentlig insats för en effektivare konjunkturpolitik i ett läge, där de stora, tongivande ländernas värderingar antagligen kommer att avvika mera från våra än de gjort tidigare?

Den andra frågan gäller gränsdragningen mellan den faktiska reala integration som Per Kleppe talade om och den politiska, som han utelämnade. Den gränsfråga som jag tycker är ganska väsentlig — och den har väl också anknytning till den första frågan — är vår möjlighet att vinna fördelar genom ett gemensamt uppträdande utåt i ekonomiska, handelspolitiska och andra frågor. Denna möjlighet demonstrerades ju på ett mycket påtagligt sätt i den s k Kennedyrundan, där Norden mycket framgångsrikt förhandlade gemensamt. Men detta har inte upprepats. Man gjorde visserligen ett försök i samband med EG-förhandlingarna, men då var EG inte villig att förhandla på det sättet, och det lyckades därför inte. Men i ett konjunkturläge, där vi skiljer oss mera från den övriga världen, kan vår möjlighet att förhandla tillsammans bli av växande betydelse. I det sammanhanget får man naturligtvis dock sätta ett stort frågetecken för danskarna, kanske i ändå högre grad än i den första frågan. Men vår möjlighet att uppträda tillsammans måste ändå komma att betyda ganska mycket.

Jag har här i åtanke en speciell fråga som på olika sätt berör samtliga nordiska länder. Det blir ju i en konjunktursvacka alltid de svaga industrierna och näringsgrenarna, de som klarade sig nätt och jämnt i högkonjunkturen, som drabbas hårdast när konjunkturen går neråt. Jag tänker då närmast på hela det s k teko-komplexet, alltså

textilindustri, skindustri, konfektionsindustri och liknande, som för närvarande i varje fall i Sverige och antagligen i övriga nordiska länder också har en mycket besvärlig situation, inte så mycket på grund av importtryck från u-länder — enligt våra ambitioner skulle vi ju vara villiga att ta emot import från och bereda ett visst utrymme för dessa — utan mera från sådana länder som i och för sig inte är u-länder men där antingen försäljningen sker på sådana villkor att det blir så lågprisimport — jag tänker närmast på en del av öststaterna — eller där multinationella företag har etablerat sig och baserar sin produktion på billig arbetskraft utan att vinsterna av detta i så hög grad tillfaller värdländerna. Men i den situationen är ju det enskilda nordiska landet, som bara har en liten marknad, internationellt svagt. Vi är mycket internationellt beroende och måste alltid räkna med risken att få en motåtgärd på områden där vi är känsliga. Men då skulle, om vi har likartade problem, också ett gemensamt uppträdande kunna anses berättigat. I en situation där andra länder så att säga inte fyller sin ekonomiska förpliktelse att hålla sysselsättning och tillväxttakt uppe kan man kanske röna större förståelse för tanken på gemensamma åtgärder. Jag tror att alla nordiska länder har vissa intressen på den punkten.

Det var två frågor som det vore intressant att få höra dina synpunkter på.

Bertil Olsson:

Jag skall börja med att tacka Per Kleppe för att han icke föreslog ett Nordens för-enta stater, ty då går det inte alls. Det har vi erfarenhet av. Var gång vi har försökt upphäva suveräniteten i Nordens länder utsätts det nordiska samarbetet för stora påfrestningar. Vi misslyckades i försvarsförbundet, vi misslyckades i tullunionen i slutet av 1950-talet och vi misslyckades med Nordek i början på 1970-talet. Men efter detta blomstrade det ekonomiska samarbetet och allt annat nordiskt samarbete rikare än någonsin, och det är faktiskt erfarenhet nog. Det blomstrar nu ett vardagsarbete, som kanske inte är så storvulet och som det inte skrivs så mycket om men som sammantaget är mycket rikt. Något av storheten i det nordiska samarbetet är väl att vi kan genomföra det på ett sådant sätt att folk kan anse det naturligt att samarbeta, trots att vi när det gäller de yttre förutsättningarna är så splittrade. Detta är enligt min uppfattning något av paradoxen i Norden och det nordiska samarbetet. Ingen annan region i världen kan uppvisa något sådant.

Det är något att slå vakt om, skulle jag tro.

Det är riktigt, som här påpekats, att den populära uppfattningen när det gäller ekonomiskt samarbete nog är att vi skulle kunna utjämna konjunkturer i Norden på ett sådant sätt att vi aldrig skulle behöva ha någon arbetslöshet och kunde leva i ett lyckligt tillstånd. Nu tror jag, som också har sagts här, att det är helt felaktigt, eftersom de nordiska länderna när det gäller världskonjunkturen är varandra så lika, så helt beroende av en hög export, dessutom av ungefär samma varor. Alla nordiska länder drabbas alltså ungefär lika i de vanliga konjunktursvängningarna. Jag lutar snarare åt det som Göran Ohlin sade, nämligen att vi egentligen skulle sträva efter motsatsen — då skulle vi vinna något. Men jag tror att det är fullständigt orealistiskt, och han menade det inte heller — han skämtade.

Däremot tror jag — och det har väl visat sig vara så — att man även på det området kan göra en hel del i det vardagliga samarbetet. Trots att vi är helt beroende och reagerar ungefär lika, är våra länder så stora att vi har skillnader. Vi har de klimatologiska skillnaderna — säsongssvängningarna är ganska olika i norr och i söder. Det finns många praktiska exempel på hur man genom samarbete kannat utjämna dem. Vi har också branscholikheter. Vissa marginaler finns alltså även för en konjunkturrell utjämning.

Det förutsätter naturligtvis att vi slår vakt om den fria nordiska arbetsmarknaden. Per Kleppe gjorde det, och jag är tacksam för det. Den har ju varit utsatt för påfrestningar, framför allt från Finland. När vandringen till Sverige blev så stark väckte det inte bara förvåning utan jag skulle vilja säga också bestörtning. I Finland upptäckte man 1969 att man för första gången på hundra år totalt fick en folkminskning. Det är något mycket ovanligt i ett europeiskt land, och då får vi förstå att man reagerade. Det var då som vi också kom att mynta ett nytt uttryck. Vi skall inte sträva efter maximalt nordiskt samarbete — det har man alltid sagt tidigare och de låter väldigt fint. Någon anförde i stället, och jag tycker att det var ett mycket bra påfund — att vi borde ha "ett optimalt nordiskt samarbete", vilket rent praktiskt innebär att man skall sträva efter sådant samarbete att alla nordiska länder anser sig ha nytta av det.

Nu tror jag att man trots allt haft ett sådant samarbete på den fria nordiska arbetsmarknaden, och vi har i Sverige tagit konsekvensen av det. Svenska arbetsgivare har lagt sordin på sina värvningsaktioner,

och vi har fått ett samarbete som nu accepteras på båda sidor och som jag tror har gjort att den fria nordiska arbetsmarknaden i dag icke är i farozonen. Ett slag tror jag dock att det var högst aktuellt att Finland skulle säga upp bekantskapen på det området.

Det har nämnts ett par områden vars betydelse också jag vill betona. Jag tror även att man där skulle kunna göra mer än nu. Det gäller lokaliseringpolitiken eller hellre, som Wilhelm Paues sade, regionalpolitiken. Där har det egentligen inte utvecklats något som helst riktigt samarbete utan varje land har varit sig självt nog, vilket kan bero på att detta varit bland de känsligaste politiska frågorna i alla våra länder. T o m Danmark har regionala problem. Därför har man liksom inte haft modet att uppträda nordiskt. Jag tror att det återstår oerhört mycket att göra i detta sammanhang. Jag har själv på olika sätt, i skrifter, i punktform tillsammans med Helge Seip osv, ivrat för en nordisk lokaliseringpolitik. Men även där måste man börja i liten skala. Jag tror inte på några riktigt stora nordiska projekt. Man kan bygga litet då och litet då, och så blir det så småningom något av det hela.

Jag är glad över att Wilhelm Paues nämnde de förkättrade mellanriksvägarna, som otvivelaktigt har kostat väldigt mycket pengar. Man trodde en gång att de i framtiden möjligen skulle kunna bli goda turistvägar, men det kan nog tjäna även ett annat syfte. Jag vill erinra om den stora konferens som anordnades i våras, på initiativ av Norges exportråd, i Skellefteå just med utgångspunkt i den nyblivna Graddisvägen, dvs axeln från Bodø och vidare genom Sverige över till Finland, liksom den sk Blå vägen. Det börjar bli ett samarbete med vissa lokaliseringar utmed dessa transportmedel, som kanske i framtiden kan byggas ut. Men för det krävs en nordisk lokaliseringpolitik. Om varje enskilt land skall driva sin egen sådan, lägger de inte sina industrier i de lägena. Men det kräver som sagt mod att handla nordiskt. Det talade John Ekström så väl om att jag bara kan understryka vad han sade.

Per Kleppe:

Jag skall försöka att svara på de frågor som har ställts. Flera talare var inne på regional- eller lokaliseringpolitiken — vi talar vanligen i Norge med ett mera folkligt uttryck om distriktsutbygging. Göran Ohlin menade att den skapar vissa, som han kallade det, kvasidiskriminerande situationer, dvs icke-tariffära handelshinder. Bertil Ols-

son nämnde att lokaliseringpolitiken ännu inte omfattas av något nordiskt samarbete, och det är riktigt. Mycket talar för att inte bara de nationella utan kanske ännu mera de regionala sypunkterna i det sammanhanget får en mycket stor genomslagskraft. Både Wilhelm Paues och Bertil Olsson tog upp dessa problem särskilt vad gäller de nordliga områdena. Det är också riktigt att Danmark har problem av detta slag, men de är trots allt av något annan karaktär än i områden med de enorma avstånd som förekommer i hela Nordskandinavien. Man kan t ex se på gränsområdena mellan Norge och Värmland.

Under finansdepartementet sorterar enskilda institutioner, och eftersom vi i dag skall leva upp till vår lära skall också vi driva lokaliseringpolitik genom dessa. Statistiska centralbyrån får t ex inte expandera mera i Oslo. Dess expansion skall ske i Kongsvinger, en liten stad som har haft sysselsättningsproblem, och det omkringliggande området som är en gammal skogsarbetarbygd och som har fått en kolossal avtappning av arbetstillfällen genom rationaliseringar. Man måste där börja expandera på nytt, och det gör vi. En ganska stor avdelning av centralbyrån kommer att förläggas dit. Jag frågade direktören för Statistiska centralbyrån, Petter Jakob Bjerve, vad han tyckte om detta. Han sade då att man hade en mycket stabil arbetsstyrka — man hade t o m fått folk från Sverige. Dessa hade kommit över från gränsen mot Värmland. Jag tycker att det var en intressant företeelse.

Jag vill inte säga någonting som verkar negativt men vill ändå visa något på en del av de problem som har med konjunkturnedgången att göra. Vi upplever i Norge den nuvarande situationen som litet av en anti-klimax mot bakgrund av den kanske delvis överdrivna optimism som präglade oss för kort tid sedan. Skapandet av arbetstillfällen spelar i dag en ganska stor roll i norska offentliga debatter och betänkanden. Jag besökte nyligen ett företag uppe i Trøndelag. Arbetarna intog då en något skeptisk inställning till en liten filial, som företaget hade förlagt till Jämtland. Jag menade att det var oriktigt med en sådan installation även om det var fara för arbetstillfällena hemma. Man borde emellertid utsträckt sin lokalpatriotism över gränsen till att omfatta även jämtarna, som ju tidigare också var trönder.

Ett sådant samarbete i gränsområdena tycker jag i och för sig är en mycket god form av lokaliseringpolitik. Detta har hittills i betydande grad skett spontant och ofta t o m oavsiktligt. Jag skulle tro att resul-

taten skulle bli bättre om man i sin industripolitik, kanske speciellt när det gäller möjligheter att skapa arbetsvillkor i distrikten tänkte över gränserna och inte bara på de möjligheter som finns i det egna landet och fick till stånd ett ömsesidigt samarbete. Problemet i lokaliseringpolitiken är egentligen inte brist på pengar utan en enorm brist på fantasi och på ledarskap i företagen. Det saknas på detta område en tradition i modern industri. Vi har behov av många goda arbetstillfällen, om också i måttlig skala. Vi behöver inte storindustrier. Ett företag som ger 50 arbetstillfällen är ett tillräckligt stort företag på en liten ort, och det är sådana som vi behöver.

Vi har i Norge trots allt en specialiserad industri. Vi har i förhållande till Sverige en liten verkstadsindustri. Jag nämnde i mitt föredrag att vi står inför det rent praktiska problemet att det som vi har utgå från när det gäller att skapa arbetsmöjligheter ute i landet är den existerande industrin, åtminstone vad beträffar de små arbetsplatserna. Det skulle vara mycket värdefullt att kunna ösa ur en större gryta, och jag tror att det skulle vara mycket fördelaktigt också för Nordsverige, för Nordfinland och för de andra regioner som i stigande utsträckning kommer att få sådana problem som också vi anser politiskt mycket viktiga.

Vad som gör att den nationella aspekten kommer in så starkt i detta sammanhang är den känsla som så många har att det är konkurrensen utifrån som skapar problemen. Det är en mycket stor mentalitetsskillnad mellan tätortsområden och centralt belägna områden, där man tänker liberalt, vill öka konkurrensen osv, och de isolerade små samhällen som slåss om varje enskilt arbetstillfälle. Dessa sista länders delar har åtminstone hos oss ett betydande politiskt inflytande. Jag skulle tro att förhållandet är parallellt i de flesta länder. Man behöver inte bara privata företag utan också en politik där regeringen engagerar sig. Utan detta är det inte möjligt att skapa lösningar, som är nödvändigt på detta område.

Beträffande konjunktursamarbete uppfattade jag inte helt Göran Ohlins poäng när det gällde huruvida vi skulle synkronisera vår konjunkturpolitik i Norden. Det är tillräckligt med den bristande synkroniseringen i förhållande till världen i övrigt. Såsom också andra påpekade är problemet att skapa en liten motvikt mot det som sker i detta avseende. Den konventionella visdomen är ju från nordisk synpunkt ofta mycket litet vis, och det gör att vi många gånger är i otakt med uppfattningarna ute

i världen. Vi försöker i olika sammanhang att lära de "gamla" länderna ny visdom, men det tar tid.

Det är möjligt att hela konjunkturförloppet tenderar att bli mera ojämnt. Det vet vi mycket litet om. Vad som därutöver kan sägas är att det hela tiden är en fråga om människors verk. Det är inte naturlagar som ligger bakom det som sker i internationell ekonomi. Det är bara en summa av mänskliga handlingar och mänsklig brist på insikter och klokskap. Om de internationella sekretariaterna får de riktiga rekommendationerna kommer det utan tvivel också att leda till en fördelaktig utveckling. Det som vi ofta tycker är ofattbart vid de internationella konferenserna, där Norge och Sverige oftast för fram samma synpunkter, är att det är så svårt att klargöra de enkla samband som finns mellan det som görs på det internationella planet och verkningarna på andra länders utveckling.

Även om det kanske ser överoptimistiskt ut kan jag inte finna något egentligt annat alternativ än att få en mera avancerad konjunkturpolitisk syn i det internationella ekonomiska samarbetet. Alternativet blir annars att vi i större utsträckning måste värja oss från inflytelser utifrån. Norge exporterade i fjol 48-procent av sin BNP, dvs nästan hälften. Det är i sig själv en bas för den höga standard som Norge — liksom också Sverige — har, med en specialiserad ekonomi. Vi har satsat ganska mycket på vår skeppsfart, för att ta ett exempel, och den drabbas ovanligt hårt av ett bakslag, som kanske delvis kan sägas bero på dåligt förutseende men också kan tillskrivas politiska skeenden som ingen kunde förutse. Det som man kunde ha sagt — och det säger i dag vissa hos oss — är att vi måste gå in för mindre skeppsfart och inrikta oss på det fasta och säkra: jordbruk, småindustri och liknande. Det är en fråga om isolationism. Om man räknar med hela Norden, får vi litet vidare granser.

Man måste också vara på det klara med vilken risk man löper. Som jag sade i mitt föredrag tror jag inte att det bara rör sig om en långsammare tillväxttakt utan om en tillbakagång i den ekonomiska utvecklingen, som leder till minskade inkomster. Detta kan skapa politiska effekter, som vi inte har översikt över. Hela den västliga världen är baserad på framtidsoptimism. Går man inte framåt, så går man bakåt. Det är alltså en enorm svängning mellan optimism och pessimism, som inte bara gäller inom näringslivet utan också bland politiker, och som gör att många handlingar, åtminstone för oss, verkar förbluffande primitiva.

Men om jag trots allt är optimist inför

utvecklingen ute i världen beror det väl på att jag känner att det borde finnas en möjlighet att människorna upptäcker sambandet mellan sina handlingar och det som sker i deras egna ekonomier och även som en konsekvens härav det som sker i andra länders ekonomier. Det är en så pass enkel modell för hela processen att det vore egendomligt om man inte skulle upptäcka den. Om man går tillbaka till 1930-talet, finner man mycket som gör att det nu skulle vara omöjligt att ta steget tillbaka till den tiden. Den som realistiskt ser på vad som hände under 1930-talet finner att det var en primitivism på ett lägre plan. Man har trots allt i dag en rad stabiliserande element i ekonomin — också inom Förenade staterna — i form av en stor offentlig sektor, ett socialförsäkringssystem som man inte tidigare hade och även insikter i ekonomiska frågor, både bland politiker och bland beslutsfattare. Detta gör att man trots allt kan känna en viss optimism. Jag kan i varje fall inte se något alternativ utan att vi så att säga skapar en ny ekonomisk ordning.

Jag vill säga några ord om den konkreta frågan vad som är läckaget, om man skall satsa på en nordisk motkonjunkturpolitik. Vi i Norge är i det speciella läget att vi kan säga oss att vi om några år kommer att få oljeintäkter. Men det förutsätter självfallet att man får en konjunkturutveckling där det är växande efterfrågan på olja. Det ligger alltså en viss optimism när det gäller den internationella konjunkturen också i detta, och det gäller för övrigt alla de spådomar som regeringen, privata industrier och Landsorganisationen gör. Man räknar alltså med ett visst uppsving inom en viss tid. På lång sikt räknar vi alltså inte med bristande efterfrågan inom väsentliga delar av vår industri. Man har byggt upp en stor industri och räknar med att man på lång sikt kommer att få ganska goda förhållanden vad gäller investeringsaktivitet inom maskinindustri m m.

Men vad sker om vi nu är i en helt ny situation med längre stagnation. En av förutsättningarna för så långa perioder av motkonjunkturåtgärder är faktiskt inte till finnandes. Vi kan tillförsäkra oss underskott en viss period, tex i fjol, i år och nästa år, men vi kommer mycket snart dithän att vi börjar fråga: Är det egentligen fråga om en konjunkturedgång eller har det skett en strukturell ändring? Då börjar också långivarnas optimism att minska betydligt. Då hjälper den nordiska investeringsbanken också mycket litet.

Det har — inte minst från svenskt håll — framhållits att den nordiska investe-

ringsbanken skulle kunna generellt öka de nordiska ländernas kreditvärdighet. Det är klart att i en situation där diskussionen gäller helt andra saker detta kan vara en fördel. Som ett svar på frågan hur man skall minska läckaget kan jag säga att detta självfallet kan minska till stor del, om man ser de nordiska länderna tillsammans. Vi kunde i viss grad hjälpa varandra över läckagen. Vi har dock en mycket stor utrikeshandel med världen i övrigt och en så specialiserad export att möjligheterna i övrigt för ett en skilt nordiskt land är relativt begränsade.

Detta låter kanske pessimistiskt, men jag tror ändå att vi skall gå vidare i strävandena att stötta varandra ekonomiskt. Men möjligheterna är trots allt begränsade, och vi kan inte själva lösa de stora problemen när det gäller underskott i handeln mellan länderna.

Jag uppfattade Wilhelm Paues så att han talade om en kort och snabb norsk oljeexpansion. Det är det som vi vill undvika. Vi önskar inte komma i den situationen att det blir en snabb och kortvarig blomstringsperiod. Vi har ju inriktat oss på att oljeverksamheten skall hållas under en betydande grad av styrning. Vi skall ha ett moderat utvinningstempo. Vi har under tiden infört en etableringskontroll, som nu avlöses av en permanent ordning för alla typer av verksamhet över hela landet, innebärande att myndigheterna måste ge tillstånd till alla större investeringar och utvidgningar. Vi siktar till en betydande grad av inflytande på både investeringstakten och de faktiska investeringarna. Vi har försökt att flytta den verksamhet som snabbt började utvecklas i Stavangerområdet upp längs kusten. I Stavangerområdet har vi i dag en hög aktivitetsnivå, men där startas inte nya verksamheter i någon större utsträckning. Detta skall ske på andra ställen i landet. Vi har medel för att reglera detta. Vi skall inte ha något Aberdeen i Norge. Det som sker skall förläggas längs kustområdena.

Det största resultatet av oljeverksamheten är att den skapar extraintäkter för det norska samhället, som kan ta sig uttryck i skattelättnader, ökad offentlig verksamhet m m. I det sammanhanget har vi lagt på oss själva ganska stora restriktioner just för att undvika inflatoriska effekter. Vi önskar inte skapa en byggnadsverksamhet som sedan spricker som en ballong efter en viss tid. Ett av de mera ambitiösa projekt som vi arbetar med gäller en upprustning av sysselsättningsberedskapen. Vi syftar till att i långt större utsträckning än tidigare ha en översikt över utvecklingen på

arbetsmarknaden med sikte på att få en bättre ställning. Det är en stor brist i vår lokaliseringpolitik att vi inte i dag har en tillräcklig översikt på detta område.

Claes-Erik Odhner var inne på frågan om ett gemensamt uppträdande utåt. Han nämnde Kennedyrundan, där man förhandlade tillsammans, och även teko-industrin. Det visar sig ju att det är en fördel om vi kan få ett gemensamt uppträdande inom teko-området. Sverige och Norge är ju faktiskt de länder som är mest liberala när det gäller denna typ av import. Det är därför en fördel om vi kan uppträda parallellt på detta område. Men det är också en fördel med en gemensam konjunkturpolitik utåt. Det är möjligt att vi kan få med oss fler länder än just de nordiska. Denna krets av länder är inte för alltid given. Man kan också tänka sig större grupper.

I samband med den nuvarande GATT-rundan har den nordiska ländergruppen kompletterats med en del andra länder. Det rör sig visserligen inte om gemensamma förhandlingar utan mera om hållning till icke-tariffära handelshinder. Man vill inte längre få en upprepning av Kennedy-rundans gemensamma uppträdande. Denna är ju inte längre så intressant utan intresset är inriktat på andra ting, där debatten ofta är mera diffus. Uppmärksamheten gäller speciellt policyfrågor, konkreta spörsmål av den typ som här har nämnts, men inte nödvändigtvis bara med inriktning på de nordiska länderna. Jag kan se möjligheter att gå utanför den nordiska kretsen. Vi bör leta bland staterna världen runt för att finna länder som har samma uppfattning som vi. Det medför också den fördelen att det vidgar horisonten. Det nordiska samarbetet kan till den grad bli en vanesak att man inte ser att andra länder har liknande uppfattningar och kanske är intresserade av att samarbeta med oss på vissa avgränsade områden.

Bertil Olsson var inne på att vi bör ha ett optimalt nordiskt samarbete, och jag instämmer helt i detta. Jag kan inte se någon nytta i ett nordiskt samarbete i sig självt. Det handlar om målsättningen för politiken i varje enskilt land. Inriktningen i de nordiska länderna är ju i det sammanhanget lyckligtvis ganska parallell, speciellt vad gäller Norge och Sverige, och vi kan därför öka effekten av våra strävanden att lösa lokaliseringsproblemen. Det kan också gälla andra avgränsade frågor, hela uppsättningar av spörsmål, där man via ett nordiskt samarbete kan få en större genomslagskraft än om man håller sig till nationella lösningar eller till traditionellt internationellt samarbete. Det är en extra möjlighet, så att säga, utöver vad vi har i övrigt när det gäller att uppnå våra mål. Men om det nordiska samarbetet skulle verka *mot* denna målsättning, skulle heller ingen vara intresserad av sådant samarbete.

Jag är alltså mycket positivt inställd till nordiskt samarbete, men med tanke på de bakslag som har förekommit och som väl kan komma att uppträda även i framtiden får man konstatera, att det är på det mera praktiska planet som det nordiska samarbetet på många sätt kan uppnå det bästa resultatet, dvs där nödvändigheten tvingar fram något. Men vi är också eniga om att sådana praktiska avgränsade syften inte motverkas av att man har institutioner av typen Nordiska ministerrådet eller andra former av nordiskt samarbete, som erinrar oss om att vi också skall tänka i nordiska banor. De kan utreda frågor, av det slag som John Ekström nämnde, och ge oss mängder av bra material som kan användas när situationen inbjuder härtill. Det är väl så att vi griper till denna utväg när vi är tvungna till det. Vi borde så att säga skapa en större pott av utredningar och samarbetsprojekt på det nordiska planet, som vi kunde utnyttja när de behövs.